ВАНДЕЙЦІ.

НАРИСИ

ШАРЛЯ ФОЛЄІ.

III. Горожанка Каріє.*)

[Лист Вандейки].

Ви думаєте, моя дорога панночко, що вам було досить бачити смерть Каріє, при звуках клярнета замісь Requiem або De profundis, аби вдоволити своє бажанє пімсти і утишити свою ненависть. Се тому так, що кроваві руки сього чудовища не розбили так вашого серця, як моє, що се чудовище не зтоптало його, не закровавило, не знасилувало, як мене в моїй дитині.

І щож значить для мене, що його засуджено, що його страчено? Чи се віддасть мені мого чоловіка, що вмер на чуму в якійсь норі, мого бідного хлопчину, пошарпаного кулями, поколеного списами, мою доньку збезчещену і опісля утоплену в Льоарі? Ви благородна і набожна панночка, ви вмієте милосердитись і прощати, а я донька простого люду, з дикою душею. Мені забрали чоловіка й дітий, і я опинилась у пустій безоднї і кричу як вовчиця з болю і злости.

Смерть Каріє се за мало на те, щоб моя ненависть затихла! Я хотіла-б покарати сього катюгу на його дитині, щоб уразити його до самої глубини серця. І ось що я зробила.

Каріє як член Конвенції був покликаний до Парижа, а свою жінку й дитину лишив в Оверні, в Йолє коло Орійляка. Я пішла туди. Я не памятаю вже анї тої подорожі, анї місцевостий, які минала, анї втоми, але бачу ще той палець, що показав менї

*) Див. »Літ.-Наук. Вістник« 1902, кн. X, стор. 83—92.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 11:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

двері дому і чую ще голос, що сказав мені: „Се тут!“ Я увійшла не застукавши.

В низькій та дуже чистій кімнаті сиділа при огни гойдаючись у соломянім кріслї молода жінка і колисала на руках дитину. Щоб приспати її, вона співала тихонько. Побачивши мене вона не перемінила вигідної, простої пози і лише звернула своє спокійне, усьміхнене лице. Я поспитала:

— Ви певно горожанка Каріє?

Вона притакнула головою. Вимовляючи її імя мене давило, я хотіла його виплюнути. Несупокій моїх гадок мабуть виявляв ся в моїм погляді, бо молода мати прочуваючи небезпеченство, на хвильку перестала гойдатись і співати, притуливши до себе дитину. Велике здивоване в її очах зраджувало, що вона не знає нічого. Я почула дику радість і спитала зі страшним сарказмом, стараючись при тім притьмити огонь в очах:

— Що чувати з вашим чоловіком?

— Хиба він уже не відпоручник Конвенції в Західних провінціях? Він уже не в Нанті? — спитала вона без видимого затурбованя, зовсім уже заспокоївшись.

— Ні, він уже не в Нанті! — відповіла я поволи, розтягаючи слова, тому, що се були колючки, які я хотіла їй стромляти в серце поволеньки, по одній. — Він у Парижі... завізваний перед Конвенцію... де має здати справу... зі всього, що зробив!

Легко зацікавлена, як би тут ходило о річ малого значіня і з розсіянєм вона поспитала:

— А щож він таке зробив?

Я витягнула з-за пазухи друковані витяги з протоколів, узяла з них перший-ліпший і з найбільшою злобою, так, що мені здавало ся, наче я маю саму жовч в устах я почала читати;

Розказ Каріє Ґенералови Гаксо, 15 фрімера: „Приказуєть ся вам здержати доставу поживи, а доми бунтівників палити і їх самих мордувати“. *Иньший знов приказ Каріє, 30 фрімера:* „Усі мешканці мають робити ілюмінацію по поводу страченя злочинців. Вони мусять або ділити радість правдивих Сан-Кільотів, або будуть відповідати перед народною бритвою, що обголить їх в останній раз. Вони довідають ся тоді, що то значить не веселитись, коли Народ приказує бути веселим. Ґільотина, на щастє, наострена нині рано!“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 11:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Сьвідоцтво репрезентанта Рісля: Каріє сказав менї: „Ми зробили з Вандеї пустиню. В Нантї спадає пятьсот голов денно. Не хочу більше людий анї розумних, анї богатих, анї умірковaних. Треба забавитись по народному в пилку їх головами“.

Сьвідоцтво предсїдателя Народного Товариства: „Польоване на роялїстів було уряджене з нагінками, псами і стрілянєм із засїдки. Лїси обставлено і тровлено дичину. Каріє називав се: *забавою римського цїсаря на користь толєранциї й гуманности*“. Він додав ще: „Я нїколи ще так не сьміяв ся, як тодї на вид тих ґримасів, які вони робили вмираючи!“ Каріє ще сказав менї: „Коли я уряджую горожанські купілї, то тодї роздївають мужчин і жінок. Їх звязують за руки і женуть на ґалїоти. Кляпа вітворяєть ся і вони никнуть під филями при патріотичних співах. Тих, що випливають, убивають дручками, а тим, що чіпають ся лодок, відтинають руки“.

Рапорт з 20 фрімера: „На приказ Каріє ґенерал Гектор розстріляв двіста вязнів: між убитими було багато дїтий, від сїмох до дванацяти лїт“. *Протокол хірурґа Тома:* „Я ходив по кімнатах, де не було анї ліжок, анї навіть соломи поміж порозкиданими трупами і цебрами з нечистотою. Я повідомив Каріє про беременність трицяти увязнених жінок: на другий день їх потоплено. Військова сторожа вигинула задусившись смородом, а Каріє сказав до мене сьміючись: „Коли вони не могли знести запаху такого милого патріотичному серцю, то вони не були правдиві републїкани!“ В Клїдон жовнїри виставили рід костра на повітрю, під який наставили бочівок і за одну ніч стопили сто патдесять трупів розбишак. Бочівки наповнені людським товщем відставлено до Нанту. В записках Каріє можна читати: „Ся економна операція дала товщ тисяч раз приємнїйший, ніж свинячий смалець!“

Я стративши віддих перервала, а горло менї висохло з трівоги. Молода жінка колисала ся знов у фотели. Я подала їй папери, а вона відіпхнула їх одним рухом, відкинула всю ту погань далеко від себе, здвигнувши з нетерпливости плечима. Опісля усьміхаючись до дитини, що вже заснула, сказала до мене таким лагідним голосом, яким промовляєть ся, аби заспокоїти божевільних:

— Ідїть собі, горожанко, і не очорнюйте бідного чоловіка, що не був би в силї скривдити ягняти!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 11:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Бачучи такий супокій духа менї не стало сили, щоб сказати їй, що той чоловік уже не жиє. Так, як вона менї приказала, я пішла собі, з тим переконанєм, що ся жінка не повірила-б менї нїколи і що хвилї моєї ненависти розбились би даремне об сю її віру, сильну як ґранїтна скала...

IV. Сховок.

Я побачив знов у Гартвель панну де Лєрн. Вона була така гарна, весела й повна житя в часах своєї любови з маркізом де Пердісі, що побачивши її тепер таку блїду, таку пригноблену та сумну, у жалобнім вельонї, — я на силу пізнав її. Підхопивши мій погляд, в якім виражало ся зле скрите здивованє, вона взяла мене за руку, повела до травника, отїненого ґрупами дерев, і оповіла менї отсе:

При кінцї жовтня 1792 року, я, хоч менї грозила домашня ревізія, приймала у себе чоловіка підозріваного урядом, мого приятеля маркіза де Пердісі, в своїм старім домі на побережу Орсеі, що потопав у зелени огорода палати Бірон.

Певні сього, що наша вірна Жістіна, одинока особа, яку я задержала при собі задля обслуги, прийде нас в пору упередити, ми віддали ся нїжному пориву, якому пустий і мовчазний сальон, з ясно-зеленим мальовилом надавав принаду таємничости і мелянхолії. Се було смерком, а тїнь спущених для обережности стор притемняла відбитя зеркал, у яких гинув образ кришталевого павука. Я пригорталась до маркіза з тим почутєм незвичайного щастя, яке від нас утїкало, і він сам протягав свої поцїлунки, наче-б хотїв тим способом спинити сю сумну і роскішну хвилю...

Нараз увійшла Жістіна.

— Панї, жовнїри загороджують вулицю! Чуєте, вже стукають молотки при дверех! Вони прийшли задля домашньої ревізії!

Я увільнилась скоро з обіймів мойого приятеля. Справдї залунало сильне стуканє, але мене се не занепокоїло, бо саме в тім сальонї був сховок, про який знала тільки я і Жістіна. Я потиснула пружину укриту під деревляним карнїзом, прикрашеним золоченими і мальованими квітками. І маленькі дверцї, яких краї дуже добре скривали складки і вузлики різьбленої занавіски, відчи-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 11:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нили ся раптом до маленької, чорної комірки. Маркіз увійшов туди. Я побачила його ще раз в темнім отворі, як він дотикав легкими пальцями своїх губ, щоб переслати мені останній любовний поцілунок. Опісля я замкнула малі дверці і втрутила в пітьму се миле і ясне обличє.

На долині Жістіна відчинила. Дім заповнив ся, але ревізія не принесла ніякого результату. Хоч досить подразнена я чекала відходу сих людий, на вид зовсім спокійно, коли один з маґістратських урядників підносячи свою ленту арештував мене в імя Републіки. Певна в тім, що через посередництво впливових приятелів буду скоро увільнена, я не супротивляла ся. Жістіна накидаючи мені на плечі шаль стиснула мене легенько за руку і дала знак очима, щоб мене упевнити, що першим її ділом буде притиснути пружину і увільнити маркіза.

Все те мене заспокоювало. Лишаючи їх кінчити ревізію я зійшла зі сходів з піднесеною головою і протискаючись крізь вуличну юрбу всіла до одного з двох фіякрів, що стояли тут же коло кордону, не звертаючи вже ніякої уваги на урядника маґістрату, так як би на якого будь льокая з моєї прислуги.

Так, як я се предвиділа, мене не держали довше трьох неділь в тюрмі Мадельонет. Того самого вечера, коли мене увільнено, я вернулась на побереже Орсеі, де стоїть мій великий дім, потопаючи в зелені огорода палати Бірон. Я піднесла молоток і опустила його зразу дуже легенько: не було чути ані голосу, ані кроків Жістіни. Я застукала сильнійше і настороживши вухо почула, як голос пропадав щораз то слабшим відгомоном у сінех, в ґалерії, в величезних кімнатах, голосних і пустих. Старе помешкане затряслось ціле від нього, але позістало німе й темне.

Не знаючи, що се таке, я рішила зайти до будки сусіда шевця, і перебиваючи його виклик подиву з причини мойого повороту, спитала дуже неспокійним голосом:

— Чи ви може бачили, як Жістіна вийшла; не можете припадком сказати мені, де вона?

Добрий чоловічисько видивив ся на мене здивованими очима.

— Жістіна, горожанко? Хиба-ж ви не знаєте, що другий урядник маґістрату повіз її зараз за вами в иньшім фіякрі, і що вона доси в Сент-Пеляжі?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 11:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вся кров уступила з мойого лиця: я почула, що моє лице холоне...

— Чи вона не лишила кому ключів від дому?

— Вона навіть не мала часу кивнути нам головою на прощанє! Ледви фіякер від'їхав, маґістрат запечатав двері, а зломати печатку — значить наразитись на смерть — і печатки ніхто не нарушив.

Обезсилена я сперлась о стіну. Мені захопило віддих, наче якась брутальна рука вхопила мене за серце і стискала його. З болю я замкнула очи і думала, що зараз умру. Прийшовши трохи до себе я вискочила з будки шевця і побігла в пусту вуличку, куди виходив мур від подвіря. Мені прийшла була гадка влізти крізь діру на розі муру, прикриту блющем і галузками бзини. Я розгорнула галузки не без труду, пороздиравши на собі одежу і обдряпавши руки я перескочила через обвітріле камінє і опинилась на подвірю. Я підійшла скоро до вікна, що виходило на подвірє. Тут не було анї слідів опечатаня. Я розбила шибу і її куснї посипались з бренькотом на підлогу. Я задрожала від того бренькоту, але він не нарушив зовсім тишини довколичних огородів. Я влізла до комори. На помацки я дісталась на сходи призначені для служби і перейшовши ще кілька коридорів дійшла без перешкоди до порога зеленого сальону. Тут я зупинилась задихана, а серце билось мені молотом у груди.

По неволї я згадала останню милу й сумну стрічу перед трьома тижнями. Година смерком була майже та сама, така сама самітність і тишина. В тїни обережно засунених занавісок, де гинув образ хрустальних павуків, мені стало страшно тої таємничости і тої мелянхолії; мені було страшно неясних образів у потемнїлих зеркалах, де відбивав ся мій блїдий образ, як сонне явище. Я підійшла до деревляного карнїза, прикрашеного золотими і мальованими квітками, рука моя шукала нервовим рухом укритої пружини межи складками і вузлами різьбленої занавіски. Опісля нераз я пригадала собі той рух маркіза в темнім отворі, як він дотикав легкими пальцями своїх губ, щоб переслати менї останнїй любовний поцїлунок; я пригадала собі те миле і ясне обличе, яке я замикаючи сї малї дверцї втрутила в пітьму ночи — в пітьму смерти...

І коли я вже мала відчиняти положивши палець на пружинї та згадавши те, що я бачила, я почула страшенну трівогу перед

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 11:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тим, що маю побачити. Серце в мені застигло і я відскочила з перестраху. Я перейшла скоро через сальон, ще скорше через коридори, добігла до сходів, а далї до діри в мурі, непритомна, майже божевільна...

І вже ніколи я не вертала до мойого великого дому на побережю Орсеі! — закінчила своє оповіданє панна де Лєрн. — Я ніколи не відчиняла вже сховку в зеленім сальонї. Се тому ніхто не знав ніколи нічого про маркіза де Пердісі... і тому ви бачите мене в сїм жалобнім велонї.

V. Криниця любови.

Молоді дївчата з Лювінє у вінках зі скабіозів і в рябинових коралях на шиї вертали вечером співаючи зі своєї секретної прогульки з лїса до криниці любови, присьвяченої сьвятій Кольомбі, покровительці вірних наречених. Вони звільнили крок коло тераси, де панна Германс Лє Менїян в тїни лип кінчила вишиванє на тонкім тюлю своїми висохлими й прозорими пальцями.

Декотрі її сусїдки, тепер уже матери родин, пригадують собі неясно, що коло 1792 року — буде вже тому сїм або вісїм лїт — панна Лє Менїян і кавалєр де Курлєі любили одно одного. Вони були обоє сироти і скоро тільки заручили ся, як зараз війна розлучила їх насильно. Він злучив ся зі своїм приятелем ді Бюаґу і з королївськими стрільцями в лїсї Фужер, а панна Германс вірна своїй обітницї, хоч не мала ніяких відомостий від нього, жила сама замкнена в своїй старій палатї на передмістю, все тиха, лагідна, годячись зі своєю долею, так, що уряд з Лювінє, хоч ревно-патріотичний, не нарушав ніколи її тихого болю.

Ся тайна нещасливої любови так сильно цікавила молодих дївчат, що вони хоч з наївним виразом лиця, але з хитрим поглядом зупинились, щоб випитати панну.

— Чому ви, панно Германс, не ходили також до криницї сьвятої Кольомби?

Панна Лє Менїян звернула до тих пустїйок своє блїде лице, опісля пригладила собі волосє причесане à l'enfant, те буйне, чорне волосє, в якім не уважаючи на те, що їй не було ще й трицятьох лїт, поблискували вже срібні відтїнки.

— Колись я ходила до вашої любовної криницї, мої дорогі дївчатка! Тепер се вже не для мойого віку!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 11:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Але се дуже приємне! — сказала одна з дівчат. — Передовсім ми ходимо туди в тайні перед нашими батьками й братьми, заклятими ворогами сього гарного забобону, що при тім такий цікавий; а зрештою ми маємо тільки сю одиноку нагоду співати нашій добрій сьвятій; се вправді декретами заборонено, але наші матери тихцем поучили нас про се. Впрочім ви певно знаєте, що нині, як в перший день осени, кожда з нас нахилившись над жерельцем, може увидіти ясно в його глубині образ того, кого вона любить або кого буде любити. Се дуже забавне чудо і признайте, що раз на рік варто потрудитись!

Панна Германс усьміхнулась із видом ще більше заклопотаним і ще сумнійше схиливши голову відповіла:

— Ті, що думали про мене, тепер мабуть так далеко і вже від так давна, що я напевне побачила-б у криниці тілько своє нещасливе й звялене смутком лице!

Але зараз таки вона обізвалась веселійшим тоном:

— А ви, мої любі красуні, вдоволені з сьвятої Кольомби? Чи жерело показало вам бажані лиця?

Дівчата заговорили всі нараз: одна вже добачала кінчатий гузарський колпак, коли як раз упав листок зі старої иви і закаламутив воду. Иньша знов була-б могла доглянути кафтан і шнелькову шапку стрільця на кони, коли-б не вітрець, що подув не в пору і образ згинув у филях жерела.

— Що до мене, — сказала на закінчене на пів з досадою, на пів жартом одна з дівчат, що вже була прийшла до слова, — то я не бачила в воді нічого... і се вина шуанів!*) Один із них Бранш-д-Ор утік із вязниці Ляндіві і сховав ся в нашім лісі, а патролі від раня його ловлять. Жовніри стріляли до якоїсь тіни, що втікала зрубом: вони думали, що трафили в утікача, але він куліючи мусів як заяць сховатись у землю, щоб умерти. Я-б заложила ся, що то тінь того злочинця сполошила появу наших гарних суджених!

Тут посипались вираженя сумніву молодих горожанок, що не припускали, аби тіни стрільців і гузарів республіканських уступали перед тіню шуана.

Дуже трудно було-б відгадати в сій хвилі, що думає про се панна Германс, бо вона раптом вігнулась над своєю роботою

*) Королівські прихильники з Вандеї за часів першої революції.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 11:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і сховала пальці, що сильно дрожали в складках вишиваного тюлю. Ріжні питаня тиснулись їй на уста що до втечі сього Бранш-д-Ора; але вона знала дуже добре, що її змінений голос зрадив би се помішанє, яке викликала в ній отся новина. Коли дівчата живо розмовляючи відходили, вона мала заледви силу відповісти на їх прощанє. Опісля вона увійшла заточуючись до свойого помешканя і зачинивши двері впала на перше крісло, яке їй під руку попалось. В тіни й тиші старого дому вона старалась зібрати свої гадки і запитувала себе, чому така часта і звичайна в сих нещасливих часах пригода так її зворушила. Що дивного в тім, що сьвято сьвятої Кольомби і втеча того Бранш-д-Ора випали рівночасно? Хоч той забобон нещасливих закоханих завів Германс і її рицаря в дни їх розлуки до сеї чудесної криниці, то хиба з сього могла вона мати на тепер якусь надію на його поворот? Чи могло се бути правдоподібне, щоб де Курлеі вибрав собі назвиско Бранш-д-Ора, від якого вона задрожала, тільки задля уподобаня в гарнім цьвіті дроку з Лювінє? Чи всї ті розумованя не походили з области мрій і фантазії?

Бідна панна пробувала розважити себе, але її уява розбурхана сього вечера придавала її бажаням вид правди. Хоч і як вона докоряла собі божевілєм і візіонерством, її прочутє так сильно заволоділо нею, що вона в кінці рішилась:

— Піду до криниці! Тепер ніч: ніхто не побачить, як сивоволоса наречена йде по любовну ворожбу! А в кінці, що мене обходять людські насьмішки! Тому, що ніяке людське посередництво не може менї подати відомости про мойого судженого, я мушу звернутись за нею до чуда!

Вона накинула на голову і на плечі шаль і як талїзман виняла осторожно з молитовника засушену рожу зірвану колись паном де Курлеі і всунула її легенько за станик, аж до серця.

Не здибавши на дворі нікого панна Германс дійшла поспішно до лип на луці. Ідучи попід їх гилями, що шуміли, вона дійшла до ліса і пустилась відважно в його глубину. Проблиски сьвітла поміж гилями вказували на близкість полянки. Місяць ледви показував ся із-за верхів дерев; жерело окружене великими камінями покритими мохом дрімало ще в тіни. Сьвята Кольомба, ушанована великими китицями блавату та барвінку, позавішуваними ex voto на суковатім пни иви, стояла в глубокій ніші зі своїми старими, золотими при-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 11:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

красами, вилискуючись над криницею. Довкола неї росли дико терпина і остролистник. Чародійна самітність і тишина ліса, синя, мягка мрака, що зразу посилась над жерелом, а опісля розривала ся на кусні по корчах полянки, все те надавало тій нічній прогульці вираз чогось ненатурального, таємничого. На полянці панна Лє Меніян зупинилась, так сильно билось її серце. Чи й їй так само, як і тамтим молодим дівчатам, упаде листок з иви і закаламутить образ, який що-йно почне виринати? чи явище не зникне, коли подує вітрець? Та було-б найгірше, як би їй показалось яке страшне явище!

Панна старала ся побороти свій безпідставний страх і силою волї приблизилась до оброслих мохом камінів, приклякнула набожно перед нішою і в горячій молитві стала взивати сьвяту. Опісля встала і відсуваючи рукою навислі галузи иви, нахилила ся над тою чудесною глубиною.

Криниця чи то через те, що хмари уступили і очистили небо, чи через те, що місяць виглянув із-за верху ліса, засьвітила якимсь маґічним блиском. Германс виділа в ній докладно своє неспокійне лице, опісля з дна того жерела, на якім вона могла-б була почислити зразу і найменші камінці, вода заворушилась, подібно як би замішана в якім начиню. Поволи показались у ній якісь неясні форми. Панна нахилилась з цілою силою і мало не обломила гилї, що її піддержувала. І знов криниця заяснїла чарівним блиском і на успокоєнім її зеркалї близько коло свойого блїдого обличя Германс побачила ще блїдійше лице кавалєра де Курлєі. Так, се та сама голова, ті кучері, ті синї очи, повні ніжности, ті делїкатні ніздря, ті-ж самі гордо закроєні уста, що були їй такі милі. Після стільки днів страшної непевности ся поява була для неї солодкою, небесною і такою несподіваною потїхою, що вона аж задержувала віддих, боячись, щоб ся мила ілюзія не розвіялась. Вона не могла відірвати очий від тих двох усьміхнених лиць, що наближались поволи до себе, щоб поцїлуватись. І вже на зеркалї води уста кавалєра досягали голови панни, коли нараз явище страшно зблїдло і рівночасно на білім нагруднику, що відслоняв шию, показала ся розпливаючись ясно-червона, крівава пляма...

Панна Лє Меніян крикнула з переляку і образ зникнув... Вона без памяти кинулась назад і спіткнула ся о людське тїло, що лежало на землї. Непритомна з переляку вона припала на колїна і відгорнувши нервовим рухом кучері, що закривали лице

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 11:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

незнайомого, застигла з перераженя перед своїм нещасливим нареченим.

Він з трудом вітворив очи. Слабий шепіт порушив його зледоватілі уста: вона почала слухати. Тровлений і ранений републіканськими жовнірами він укрившись у гущавині чекав ночи і тепер приволік ся до полянки, щоб умерти на місці їх останньої стрічи. Він не сьмів сподіватись чуда, що тільки само одно могло спровадити Германс до ліса. Побачивши її так несподівано сперту як бувало давнійше на старій иві і нахилену над жерелом, з простодушним наміром шукати в нім його образу, він знайшов ще силу приволікти ся поза нею і поволи піднятись, щоб потішити її ще в останнє милою злудою, як він усьміхнеть ся до неї і поцілує її в зеркалї води, так, як се каже добра леґенда. Але через зворушенє тим останнім поцілунком опустили його сили; його рана на борзї і зле перевязана вітворила ся і він тихенько впав на траву...

Голос його перервав ся, погляд погас, але уста довго ще після того, коли вже віддих їх не порушав, ще усьміхались, наче щоб заявити, що він згинув так, як собі бажав, коло любовної криниці, на руках своєї укоханої у стіп сьвятої Кольомби, такої доброї для вірних наречених.

VI. Молитва.

Коли ми в 1802 роцї, я і моя молоденька Анжеля де Лїсінї, могли вернути до Франції, то першим бажанєм милої сирітки було піти на гріб матери, нашої бідної маркізи стятої на приказ Робеспієра на пляцу Революції, 13 мая 1794 року. Хоч день смерти маркізи був докладно відомий, то все таки було незвичайно трудно довідатись, де її похоронено. Міські власти вилучили були церкви від їх цвинтарів і держали в великій тайнї місця, де хоронили свої жертви. І се мало свої причини: по перше міські власти боялись уже, щоб часть населеня, що заховала ще віру, через надмірне милосердє і фанатичну почесть для стільки офір не відважилась їх оголосити сьвятими; далї, вони хотїли здержати протести мешканців, які, скоро тільки довідались про намір заложеня цвинтаря в їх дїльницї, нарікали зараз на зле повітрє і боялись епідемії.

Надаремне ми, я й Анжеля, переглядали часописи з того часу. Ся лектура така прикра для невинної молодої дївчини по-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 11:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

відомляла нас докладно тільки про місця еґзекуції, але не осьвідомляла нас зовсім про те, де спочивали тлінні останки жертв.

Анжелю хоч те все й засмутило, але її не знеохотило: ся набожна мандрівка на гріб матери була тепер її одинокою гадкою, одинокою метою її житя. Вона благала мене вести далї наші дослїди, і то з таким запалом, з таким зворушенєм замітним на її гарнім личку, з такою мольбою в великих, блакитних, як дві незабудьки очах, що не можна було анї дивитись на неї, анї слухати її голосу, не подїляючи її нїжних поривів.

Я припускав досить імовірно, що останки панї Лїсінї занесено з пляцу Революції на цвинтар Маделєн. Не без труду я відпитав властителя сього нового місця, якогось пана Декльозо. Він мав лїсту похоронених тут осіб, але ся лїста переривалась на дни 25 марта 1794 року і наслїдком сього на нїй не могло находитись імя нещасної маркізи. Пан Декльозо повідомив мене, що багато страчених зразу складано явно на цвинтари Маделєн, а невдовзї переношено їх тайно в ночи на цвинтар Ерансі. Анжеля де Лїсінї через той милий і щирий чар, против якого не можна було остоятись, спонукала його улекшити нам наші пошукуваня з сього боку, і він кілька днїв опісля прийшов за нами з якимсь чоловіком, котрого грубе і незручне поведенє та при тім поганий вигляд будили в минї інстинктовну відразу. Се чутє оправдувалось його ремеслом: він був давнїйше гробарем на цвинтари Ерансі, замкненім і неуживанім від 18 брімера. Сей чоловік досить нерадо і за великою нагородою, якої я йому неоспорював, згодив ся завести і опровадити нас по сїм місцї спочинку, якого найменший кутик був йому добре відомий. Він додав ще коротко, що його спогади відсьвіжені записками, дуже добре захованими, дають йому можність вказати нам зовсїм докладно місце, де спочиває панї де Лїсінї.

Наша гарна Анжеля була так сильно зворушена, що я аж мусів здержувати пориви її наївної вдячности супроти сього колишнього санкільота. Ми пішли. Моя пупілька завела сердечну розмову з гробарем, засипуючи його сумними питанями; пан Декльозо і я йшли за ними скорим кроком, фільозофуючи над тим, який то контраст творить поруч сього чоловіка ся елеґантна і повна ґрації дївчина, якої чутлива й нїжна душа здрігала ся на рідкі й рубашні слова мужика. Але поволи дївочий чар гарної панночки і її повне щирости довірє розвеселили нашого провідника.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 11:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Він став чемнійшим, розговорив ся, оповідав нам про ріжних страчених, що похоронені тут, куди ми йдемо, а між останніми тут спроваджениими були побіджені в Термідорі *). На згадку про катів своєї матери Анжеля перестала запитувати і під впливом смутку, що раптовно обгорнув її, похилила голову.

Так ми дійшли на кінець передмістя Птіт-Польонь на вулицю Єрансі і йшли по-при стіни старої дороги Кліші. Ми минали шинок з музикою: там пили, співали, грали в кулї. Опісля грабар нагло зупинив ся перед малим обгородженим простором, що клином виступав від парку Мусо і притикав боком до давної Фолї де Шартр. Здавало ся, що про істноване сього кутика не знає ніхто. На дверцях сточених червяками ми відчитали одно просте слово: упокой. Проводир відчинив сї дверцї, ми увійшли і він знов швидко зачинив їх. Сей пустинний і холодний кавалок землї, що заріс зовсїм мохом і травою і потапав у тїни парку, робив прикре враженє смутку й самоти. Серце Анжелї стиснуло ся і вона легко задрожала. Вона дуже поблїдла і слухаючи набожно пояснень гробаря, що її вів до північного кута сього місця, йшла віддїлившись від нас трьох в указанім їй напрямі звільна, легенько, так наче-б її хід давив душі під землею. Нарештї в приступі тихого болю вона стидаючись плакати заслонила своє миле личко дрібними ручками і приклякнула.

Гробар, що стояв близько нас, стрепенув ся, його уста порушались, наче-б він хотїв говорити. Опісля боячись перебивати задуму молодої дївчини він нахилив ся до нас і шепнув:

— Се не тут, вона помиляєть ся! Се дуже близько, але не тут... Ох! як би вона, мила панночка, знала, на чиїм гробі вона приклякнула!

І він не зважаючи більше нї на що побіг роздратований до неї і повторив:

— Ох, моя гарна панночко, ваша мати не тут лежить... вона далї, он там, під тими корчами... Коли-б ви знали, хто тут спочиває! Встаньте... Не кінчіть... Ваша молитва і ваші сльози занадто гарні для них!

— Хтож спочиває під сею могилою? — спитала панна де Лїсінї, звертаючи на нього свої великі, здивовані та заплакані очи,

---

*) Місяць французької республїки від 19/7 до 17/8; в тім місяцї покарано смертю також Робеспера. — *Перекл.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-05 11:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

відсуваючи лиш трохи від них свої руки, наче-б туди могла улетіти її молитва.

І бачучи, що вона не встане скорше, аж доки він не відповість, він несьміло, майже стидаючись сказав:

— Ви на гробі Сент Жіста й Робеспера!

Вона здрігнулась усею своєю істотою і страшно поблїдла. Опісля поборовши се страшне вражінє і все ще на колїнах вона зложивши руки і зібравши думки промовила голосом повним великого милосердя:

— Спасибі вам, ось зараз заведете мене на справдїшнє місце... Але коли я вже уклякнула тут, то й скінчу молитву за них: вона їм потрібнїйша, ніж моїй біднїй мамі...

Переклала

Марія Грушевська.

Generated on 2015-07-05 11:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000571478
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN